

Symbolické hranice mezi sociálními světy

bakalářská práce

Jitka Sklenářová

doc. PhDr. Csaba Szaló, Ph.D.
vedoucí práce

Brno 2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen zdroje uvedené v seznamu zdrojů a literatury.

Jitka Sklenářová

V Brně, 21. května 2011

Děkuji vedoucímu práce doc. PhDr. Csabovi Szaló, Ph.D. za nasměrování k tématu, intelektuální investici do konzultací i vzájemné korespondence a za nakažlivý optimismus.

Děkuji též prof. PhDr. Ivovi Možnému, CSc. za motivaci k akademické práci a velký vzor.

Obsah

ÚVOD.....	6
TŘI SOCIÁLNÍ SVĚTY.....	9
2.1 Privilegovaní.....	10
2.1.1 Elita diskrétní.....	11
2.1.2 Elita pomocná.....	12
2.2 Deklasovaní.....	13
2.3 Střední třídy.....	14
SYMBOLICKÉ HRANICE V SOCIOLOGII.....	17
3.1 Historie konceptu.....	17
3.2 Současný přístup ke studiu hranic.....	18
3.2.1 Bourdieuho vliv na pojetí vztahu kultury a třídní nerovnosti.....	19
3.2.2 Kritika.....	21
3.2.3 Michèle Lamont a studium sociálních a kolektivních identit.....	22
3.2.4 Komunity a morální řád.....	23
3.2.5 Typy symbolických hranic.....	24
SYMBOLICKÉ HRANICE MEZI SOCIÁLNÍMI SVĚTY.....	25
4.1 Morální hranice.....	26
4.1.1 Šéfové, zaměstnanci a parazité v USA.....	27
4.1.2 Elita, střední vrstvy a individualizace.....	28
4.2 Socioekonomické hranice.....	29
4.2.1 Kolik peněz máš, tolikrát jsi člověkem.....	29

4.2.2	Kde ještě existují třídy.....	31
4.3	Kulturní hranice.....	32
4.3.1	Seberealizace – trademark americké vyšší střední třídy.....	33
4.3.2	Kultura, vkus a životní styl	33
4.3.3	Pohádka o vzdělání	35
ZÁVĚR		37
5.1	Symbolické hranice a nesouměřitelnost	37
5.1.1	Nezaměstnanost	37
5.1.2	Individualizace	38
5.1.3	Teorie tříd	38
5.1.4	Kulturní rozdíly.....	39
5.1.5	Společnost vzdělání	39
5.2	Implikace a nezodpovězené otázky	39
BIBLIOGRAFIE.....		41
JINÉ ZDROJE.....		43
JMENNÝ REJSTŘÍK		44

POČET ZNAKŮ: 89 598

1 Úvod

Proč bychom se měli zajímat, kolik bohatí vydělávají, ptá se Archon Fung ve své recenzi na knihu *Winner-Take-All Politics*. A hned si také odpovídá: kvůli demokracii, která jistou úroveň rovnosti potřebuje, jinak hrozí její přerod v tyranii. Byl to Jean-Jacques Rousseau, kdo řekl „nikdo by neměl být tak chudý, aby se musel prodávat, ani tak bohatý, aby si mohl někoho koupit“. V demokratických postindustriálních společnostech však nerovnost narůstá, což pro její členy nezůstává bez následků. Právě konsekvencím „rozevírání nůžek“ mezi bohatými a chudými se věnuje Jan Keller [2010] v knize *Tři sociální světy*.

Předkládaná kritická reflexe si klade za cíl upozornit na limity Kellerova pohledu na rozdíly mezi jednotlivými světy, a zároveň jej rozšířit o koncept symbolických hranic. Vycházíme z premisy, že pokud existují tři sociální světy založené na absolutní nerovnosti, musí mezi nimi existovat hranice. Hranice ve společnosti chrání nerovnosti a rozlišují jednotlivce na ty, kteří je smejí a kteří nesmějí překročit [Lamont, Fournier 1992: xiii]. A jsou to právě symbolické hranice, jež bychom měli podle Michèle Lamont [1992: 6] „považovat za nutnou, nikoli však dostačující podmínku vytváření nerovnosti a exkluze, za často nezamýšlený důsledek procesu vymezování vlastní identity.“ K hledání symbolických hranic mezi nerovně postavenými nepřímo vybízí i Charles Tilly [2005: 71], když nerovnost popisuje jako „bludiště, v němž bloudí skupiny lidí, kteří jsou od sebe odděleni zdmi, jež sami postavili, aniž by si toho byli vždy vědomi“.

Ačkoli Keller [2010] problematiku symbolických hranic nereflektuje, implicitně a v nepatrných náznacích ji v textu lze objevit. Potvrzuje tím postřeh Lamont [2001], která upo-

zornuje, že někteří autoři analyzují *boundary work*¹, aniž by při tom využívali jazyka symbolických hranic. Podle Kellera mají různé společenské instituce pro jednotlivé sociální světy různý význam, což indikuje přítomnost symbolických hranic. Keller ovšem nerozlišuje mezi druhy těchto hranic a v jeho díle se objevuje jistý ekonomický determinismus.

Zabývat se kritikou samotného rozdělení společnosti, jak ho představuje Keller, by ovšem bylo nad rámec této práce. Místo toho vycházíme z jeho vize tří sociálních světů, kterou považujeme za základ kritické reflexe a s jejíž pomocí se pokusíme stanovit oblasti, kudy by symbolické hranice pravděpodobně mohly vést. Právě studiem hranic, které vytvářejí různé skupiny jedinců, lze poznat povahu a dynamiku vztahů a nerovností mezi těmito skupinami. Koncept symbolických hranic nemá předem určený obsah, a tak do něj lze zahrnout nejrůznější faktory, jež tvoří znaky vysokého statusu, a to v různých oblastech i obdobích. [Lamont 1992: 128] Podle Lamont a Molnára [2002] může výzkum hranic přinést také nový úhel pohledu na celou řadu zdánlivě nesouvisejících společenských procesů, jako je *boundary work*, institucionalizace hranic či politizace.

V první části práce definujeme tři sociální světy podle Kellera [2010], přičemž se pokusíme co nejlépe vystihnout charakteristiky příslušníků jednotlivých světů. Další oddíl se věnuje problematice symbolických hranic, a to od historického vývoje konceptu až po jeho současnost. Připomínáme zde rovněž vliv Pierra Bourdieuho a Michèle Lamont na studium symbolických hranic; z jejich pojetí konceptu vycházíme i v této práci. Třetí část práce se již plně věnuje tématu symbolických hranic mezi sociálními světy. Postupně se zaměříme na hranice morální, socioekonomické a kulturní a jejich význam pro jednotlivé světy. V závěru svá zjištění shrnujeme a navrhuje oblasti, na které by se měl další výzkum zaměřit.

Limity práce spatřujeme především v nedostatku literatury a výzkumů věnovaných tematice elit; vycházíme z Kellerova popisu, jenž se takřka výhradně opírá o dílo manželů Pinçonových [in Keller: 2010], prakticky jediných výzkumníků, kterým se podařilo do horního patra společnosti proniknout. Dalším detailnějším popisem života elit je příspěvek Charlese Wrighta Millse *Mocenská elita* [(1956) 1966], z něhož též čerpáme.

Informace o životě středních a nižších vrstev společnosti pak přebíráme z díla Lamont [1992, 1998, 2000], která při svých výzkumech v USA a ve Francii nashromáždila obdivuhodné množství dat. Přestože především srovnává tyto státy a jejich kultury, popis příslušníků

¹ Namísto českého překladu v práci používáme originální termín *boundary work*; v dostupné sociologické literatuře ani v rámci českého jazyka se nám nepodařilo najít významový ekvivalent tohoto výrazu. *Boundary work* totiž zahrnuje veškerou práci s hranicemi – jejich vytváření, změny i mizení.

jednotlivých tříd postačuje i pro účely naší práce. Hledání symbolických hranic mezi sociálními světy se tak omezí na příklad Spojených států a Francie. To je pro tuto kritiku výhodou, neboť údaje, na nichž staví Keller, pocházejí také hlavně z těchto států.

V rámci kulturně-sociologického paradigmatu zaměřeného na studium symbolických hranic ovšem stále zůstává nezodpovězeno mnoho otázek. Týkají se konkrétních způsobů vytváření, udržování a změny symbolických hranic; Lamont [1992, 2000] zdůrazňuje, že v této oblasti je třeba vykonat ještě mnoho vědecké práce. I s ohledem k této skutečnosti si neklademe za cíl popsat realitu precizně a do nejmenších detailů, ale spíše naznačit, kudy symbolické hranice pravděpodobně vedou a jak se projevují.

2 Tři sociální světy

Ve své poslední knize se Keller [2010] vymezuje vůči teoriím sociální stratifikace, jež jsou u autorů stále populární. Takové teorie však odpovídají spíše poválečnému stavu společnosti než tomu dnešnímu; Keller je kritizuje především proto, že se zaměřují na poměrování kvantit, protože nedokáží vyjádřit kvalitativní odlišnost světa elity a deklasovaných [ibid.: 177]. Obraz současné postindustriální společnosti, který autor podává, není nijak optimistický – lze si jej představit zhruba následovně:

Zcela nahoře vidíme elitu vykazující všechny znaky nejen třídy o sobě, ale také třídy pro sebe. Ve svých nejvyšších a nejprivilegovanějších patrech silně připomíná kastu, která se uzavřela ve své exkluzivitě. Naopak zcela dole, v jakémsi suterénu společnosti, směřují rostoucí počty lidí každý sám a odděleně do jakési nestrukturované podtřídy. ... A uprostřed mezi oběma póly zahlédneme pestrou směs více či méně vyprofilovaných statusových skupin středních vrstev, které soupeří o místo na slunci, i když pomalu začínají chápat, že tí nahoře se jim budou vzdalovat do výšin stále nepředstavitelnějších, zatímco k těm zcela dole mohou mít už brzy oni sami a zvláště jejich potomci až nepříjemně blízko [ibid.: 174].

Keller proto navrhuje používat pro popis poměrů v současné společnosti metaforu tří samostatných sociálních světů. Do nich se podle něj dnes rozpadá dříve spojená pyramida majetku, moci a prestiže. Světy tudíž fungují každý svou vlastní logikou a „vzdalují se jeden druhému a všechny společně hodnotám otevřené společnosti“ [ibid: 11].

Rozdělením na sociální světy lze rovněž vystihnout odlišné vlastnosti jednotlivých částí společnosti a kvalitativní rozdíly mezi nimi. Současná společnost totiž údajně stále hlouběji zapadá do absolutní nesouměřitelnosti, a to jak majetkové, tak mocenské i sociální. O nesou-

měřitelnosti pak hovoříme proto, že kvantita odlišností narůstá do takové míry, že se mění v jinou kvalitu [ibid.]. „Základem veškeré logiky tří sociálních světů je rozdělení na ty, kdo jsou v rámci systému skutečnými držiteli moci a vlivu, dále na ty, kdo jsou z hlediska potřeb mocných a celého systému jakkoli využitelní, a konečně na ty, které ti nahoře, ani ti uprostřed prakticky k ničemu nepotřebují.“ [ibid.: 196]

Podívejme se nyní na jednotlivé sociální světy podrobněji.

2.1 Privilegovaní

Mimořádně příjemné je vlastnit o něco více než ostatní.

Thorstein Veblen, 1899

Ačkoli Keller [ibid.: 65–8] kritizuje pojetí elit Charlese W. Millse [(1956) 1966], charakteristika, kterou sám předkládá, Millsův popis v mnohém připomíná nebo přinejmenším vhodně doplňuje.

Příslušníci elit obývají nejvyšší patra společnosti. Takoví lidé vedou charakteristický způsob života, dostává se jim kompletních služeb, které jsou určeny pouze vybraným klientům, a jejich potomci navštěvují vybrané školy². Jejich život jako by se odehrával v lokalitách, kam oko běžného smrtelníka nedohlédne³; zabydlují se ve čtvrtích chráněných před ostatními a nemrhají časem v hromadných dopravních prostředcích. Zbytek společnosti je pro příslušníky elit prý stejně neviditelný, jako jsou její nejvlivnější členové neviditelní pro ostatní. „Skutečně bohaté a doopravdy mocné poznáme zcela bezpečně podle toho, že se s nimi nikde nepotkáme.“ [Keller 2010: 62]

I mezi vyvolenými však lze na základě Kellerova modelu rozlišit dvě kvalitativně odlišné skupiny, a to elitu diskrétní a elitu pomocnou. *Diskrétní elita* vděčí za své vysoké postavení rodové tradici a rozsáhlým majetkům, jež si udržuje po řadu generací. Naopak *elita pomocná* vznikla teprve nedávno a její postavení se odvíjí z profesní činnosti a řídicích funkcí, které zastává ve velkých firmách a organizacích [ibid.: 63–4].

² Kellerův argument se zde setkává s Millsem, který o členech elity soudí, že jsou podrobni pečlivému výběru, dostává se jim patřičného vzdělání a získávají jistý „punc“. [(1956) 1966: 36]

³ Izolaci elity od běžného života popisuje také Mills [(1956) 1966: 22]; mocenskou elitu si představuje jako složenou z lidí, kterým jejich pozice „umožňují vymanit se z obyčejného prostředí obyčejných mužů a žen“.

Ačkoli se tyto dvě skupiny v mnohém liší, mají odlišný způsob života a jsou od sebe spíše odděleny, obě se dokáží obejít bez veřejného sektoru; mají možnost všechny své potřeby uspokojit výhradně s využitím služeb a služebníků sektoru soukromého [ibid.].

2.1.1 Elita diskrétní

Pomyslný vrcholek pyramidy nerovnosti obývají v ekonomicky vyspělých zemích řádově stovky rodin. Jejich členové se často znají a setkávají se při pracovních i společenských příležitostech [Mills (1956) 1966: 31]. Jejich postavení je na poměry dnešní společnosti překvapivě stabilní. Zakládají si na své minulosti⁴ a tradici, která umožnila nahromadit majetek i politický vliv [Keller 2010: 70]. „Velké rodiny jsou mezi sebou často spřízněny. V zájmu uchování bohatství odpadá tabu endogamie. ... V ekonomii velké buržoazie neexistuje žádná svobodná konkurence.“ [Pinçon, Pinçon-Charlot in Keller 2010: 75]

Podle Kellera určují život v těchto kruzích pravidla směřující k zachování společenského postavení a reprodukci majetku⁵ – například děti tráví volný čas až do své dospělosti s vrstevníky, které rodiče vyberou jako vhodné. V rámci těchto skupin se také setkávají budoucí manželé. Dospělí si pak v rámci společenských klubů nebo na večírcích pro zvané potvrzují své postavení a rozšiřují sociální kapitál; jsou si zkrátka vědomi výsadního postavení a ohraničenosti své skupiny⁶, přičemž tyto jasně vyznačené hranice úzkostlivě dodržují [ibid.].

To vše vede Kellera k připodobnění diskrétních elit ke třídám; elitní vrstvy údajně jako jediné v dnešní společnosti vykazují „všechny znaky třídy, a to jak třídy o sobě, tak také třídy pro sebe“ [ibid.: 77]. Ideologie individualismu a osobního výkonu, které navenek hlásají, se tak ocitají v příkrém protikladu k totálnímu kolektivismu, který členové elitních vrstev provozují [ibid.].

⁴ Rothkopf ve své práci o *supertřídě* [2008: xiv] soudí, že časy, kdy byla moc celoživotní a děděná, jsou pryč. Svět podle něj ovládá asi šest tisíc osob, mezi něž patří hlavy států, mediální magnáti, nejvyšší armádní velitelé či vůdci teroristů. Pro vstup do globální elity nebo ovlivnění jejích členů stačí mít moc jen na dobu nezbytně nutnou (pár let).

Keller se proti tomuto pojetí vymezuje a poukazuje na skutečnost, že Rothkopf ignoruje elity na národních úrovních, které si zakládají na svém statusu a původu. Kvůli pozornosti věnované globální elitě se Rothkopf také domnívá, že členové elit se dynamicky obměňují; tuto vlastnost však Keller připisuje elitě nižší, nikoli diskrétní [Keller 2010: 70]. Rothkopfovu *supertřídou* lze tedy chápat spíše jako Kellerovu pomocnou elitu až na to, že příslušníci pomocné elity nezaujímají (narozdíl od *supertřídy*) ve společenské struktuře nejvyšší patra.

⁵ Hlavním zdrojem obživy diskrétní elity jsou příjmy z majetku a finančních aktiv. Například ve Francii činí příjem z profesní činnosti pouhých 8 % celkových příjmů majetkové elity [Keller 2010: 11].

⁶ Také podle Millse [(1956) 1966: 31] si členové elity uvědomují, že jsou „příslušníky určité společenské třídy“.

Kromě kapitálu ekonomického si tedy diskrétní elita zakládá i na kapitálu sociálním, kulturním či symbolickém; právě schopnost pracovat se všemi dostupnými druhy kapitálu, kumulovat je a profitovat z nich pak odlišuje příslušníky diskrétní elity od členů elity pomocné [ibid.: 75].

2.1.2 Elita pomocná

„Není to třída. Je to spíše soubor individuí, která se konejší iluzí o své moci, jež je v mnoha ohledech pouze virtuální.“ [ibid.: 79] Další výrazný rozdíl mezi elitou vyšší a nižší lze zaznamenat na časové ose; rodiny s dlouhou tradicí svého jména se opírají o historii, kterou čerství zbohatlíci postrádají. Pro existenci příslušníků pomocné elity jsou zásadní obrovské příjmy; jejich bohaté odměny mají ostatním ukazovat, že „služba dnes sice nepošlechťuje, finančně a kariérově se však přesto vyplácí“ [ibid.: 78].

Do pomocné elity řadí Keller horní manažery, finanční experty či politiky národního i celoevropského významu, ale také mediální celebrity. Jedním z jejich hlavních cílů je přiblížit se úrovni diskrétní elity. Při svém snažení však narážejí na nepropustnost hranic vyšší elity; ekonomický kapitál není všemocný – „pomocníci“ jsou sice bohatí, neprokázali ale zatím schopnost předat majetek dalším generacím a o vzestup mezi vyšší elitu se tak mohou pokusit až v další generaci [ibid.: 84–5].

Pomocná elita je navíc častěji obměňována⁷ podle rozhodnutí mocných⁸ a podle prosperity institucí, jež řídí, což „budí mylný dojem, podle něhož též neviditelná diskrétní elita vděčí za své postavení tvrdé konkurenci a podanému výkonu“ [ibid.: 78]. Z této skutečnosti pak vychází ideologie, kterou pomocná elita vyznává. Podle Kellera je prostá:

Příjmy a postavení horních vrstev řídicích vrstev se prý odvíjejí od podaného výkonu. Schopnost podávat špičkový výkon je výsledkem kvalitního vzdělání. Princip výkonu spolu s rozšiřováním dostupnosti vysokoškolského vzdělání prý zaručuje, že elita je dnes otevřená jako nikdy dříve. Díky dalšímu rozšiřování vzdělání budou elitní pozice přístupnější stále širšímu okruhu zájemců ze všech vrstev [ibid.: 81].

⁷ Podle Kellerovy kritiky [2010: 67] Mills nedokázal postihnout rozdělení elity na vyšší a nižší; Mills nicméně hovoří o „jádro elity“ a o jejích „okrajových vrstvách“. Doslova píše, že tyto okrajové vrstvy mocenské elity podléhají větším změnám než její jádro a že se s nimi musí počítat, „musí se s nimi dovedně zacházet, získávat je lichocením, likvidovat je, anebo je povýšit do vyšších kruhů“ [(1956) 1966: 347]. Kellerovo rozdělení je tedy Millsově koncepcí možná bližší, než sám přiznává.

⁸ Pomocná elita bývá pověřena správou majetku elity diskrétní, a ačkoli může sama ovlivňovat osudy mnoha dalších lidí, sama podléhá vůli mocnějším. Pokud by tito správci nerozhodovali v souladu se zájmy majitelů, „byli by okamžitě nahrazeni někým jiným, jejich příjmy i privilegia by se rázem rozplynuly“ [Keller 2010: 79].

2.2 Deklasování

Bída není instituce nebo třída, nýbrž neštěstí...

Karel Čapek, 1924

Lidé žijící na opačném pólu společnosti než elita bývají označováni jako podtřída, sociálně vyloučení či prekariát⁹; Keller svým termínem *deklasování* odkazuje ke společenskému procesu, který vystrnadňuje tyto skupiny lidí z jejich místa ve společnosti, vylučuje z trhu práce a „uvrhává“ do životních situací, kdy jsou nuceni žít pod prahem chudoby. Tyto situace jsou však natolik různé, že se u nich nevytváří žádné třídní vědomí¹⁰ a většinou nejsou schopni společné akce. Kromě toho se navíc stávají předmětem stigmatizace a bývají také vydáváni za ohrožení řádu [ibid.: 89–90].

Svět deklasovaných charakterizuje nejistá nebo žádná práce¹¹ a s tím spojené problémy s půjčkami či bydlením. Levné byty bývají ve čtvrtích vzdálených od center měst, což lidem zpětně snižuje možnost najít stálé zaměstnání a také ohrožuje rodinný život. Opakovaná nezaměstnanost totiž nejen že zvyšuje riziko rozvodu¹², ale snižuje také míru spokojenosti v manželství a zhoršuje vztahy mezi rodiči i dětmi [ibid.: 97]. Deklasování tak „strádají nedostatkem integrace ve vztahu k práci, ve vztahu k bydlení, ke vzdělání, zdraví, kultuře atd.“ [ibid.: 172].

Otázkou osudu dělníků v postindustriální době se zabývaly teorie dvou směrů; jeden očekával vzestup a rozpuštění dělníků v rámci středních vrstev, druhý naopak hovořil o proletarizaci středních vrstev. Přechod ke společnosti nesouměřitelnosti ale podle Kellera rozdělil dříve homogenní skupinu do dvou částí – někteří průmysloví dělníci i příslušníci proletariátu služeb se tak ocitli v řadách deklasovaných. V chudobě dnes nekončí jen ti dělníci, kteří se s ostatními neidentifikují, a tudíž ztrácejí dělnický charakter [ibid.: 94].

⁹ Toto pojmenování razí Loïc Wacquant pro skupiny, které jsou postižené sociální deprivací, materiální nouzí a nemají skupinové vědomí [Keller 2010: 90].

¹⁰ Ani jedince, kteří ještě práci mají, nelze podle Kellera [ibid.] považovat za příslušníky klasické dělnické třídy.

¹¹ Stejně jako u elit lze i v kategorii deklasovaných rozlišit dvě podskupiny: horní patro tvoří lidé, kteří práci ještě mají, zatímco ti dole byli už z trhu práce definitivně vyloučeni [Keller 2010: 95].

¹² Jak píše Možný [2008: 222], pro stabilitu manželství je důležitější spíše stabilita manželova příjmu, než jeho výše.

S ohledem na tuto skutečnost doplnili Pakulski a Waters [1996] Lockwoodovu typologii dělníků¹³ o dvě skupiny, do nichž řadí i některé jednotlivce dříve považované za příslušníky středních vrstev. Jsou jimi *postmoderní individualizovaní dělníci a marginalizovaní dělníci podtřídy*. Individualizované dělníky charakterizuje konzum, životní styl či morálka přejeté z masmédií, zatímco marginalizovaní dělníci jsou typickými oběťmi deklasování, pro jejichž status je rozhodující rasová příslušnost, etnicita, gender, věk a podpora rodiny. Sociální pomoc od státu požadují s důrazem na morální principy a právo na minimální spotřební standard. [Pakulski, Waters 1996: 124–5]

Dělníci a střední vrstvy se tedy nespojili, od osmdesátých let 20. století navíc samotné dělníky rozděluje odlišnost, a to jak v oblasti náboženství, etnicity či příslušnosti k regionům, tak také genderu a generací. „Zdá se, že dělníci se připodobnili středním vrstvám nejvíce právě v tom, že se směrem dovnitř drobí a drolí zrovna tak výrazně jako ony.“ [Keller 2010: 93–4]

2.3 Střední třídy

*Patřili do nich ti, kdo se od šlechty lišili svou neurozeností,
ale na rozdíl od vrstev nižších nepracovali manuálně.*

Jan Keller, 2010

Od poloviny dvacátého století docházelo k sociálnímu vzestupu širokých vrstev obyvatelstva, což způsobilo růst středních tříd; za jejich příslušníky se považovali dělníci s rostoucí životní úrovní, ale i řídicí pracovníci, jež se kvůli rostoucím výdajům už nemohli považovat za vrstvu horní. [ibid.: 118]

Zatímco elitu i deklasované jsme byli schopni rozdělit do dvou skupin, v případě středních vrstev je rozlišení složitější. Barbara Ehrenreich [1989: 5] soudí, že střední třída často zahrnuje všechny s výjimkou extrémně bohatých a extrémně chudých. Podle Kellera lze v „pestré třídě“ skupin a skupinek“ identifikovat pouze dva útvary s jasnějšími hranicemi [Keller 2010: 124]. Jsou jimi *servisní třída a nižší střední vrstvy*.

¹³ Lockwoodova typologie z roku 1966 rozlišuje podle typu práce a života v komunitě mezi *tradičními dělníky proletariátu, tradičními podřízenými dělníky a moderními privatizovanými dělníky* [Rose 1996: 388]. Zatímco první dva typy vychází z kontextu kapitalismu 19. století, v polovině 20. století se v souvislosti s masovou produkcí a intenzivní industrializací prosadil typ třetí [Pakulski, Waters 1996: 123].

Servisní třídu popisují Lash a Urry [1987: 161] jako vrstvu, která se tvoří v meziprostoru organizovaného kapitalismu a vzniká především ze vztahu kapitálu a práce. Tito lidé jsou podle Kellera [2010: 120] placeni za to, že slouží kapitálu, ale jejich zájmy nemusí být ve skutečnosti totožné. Zásadní rozdíl je potom patrný mezi skupinami zaměstnanců ve veřejném či soukromém sektoru [Lash, Urry 1987: 195]. K servisní třídě se řadí především „řídící pracovníci a profesionálové, kteří by se chtěli podobat služebné elitě a rádi ji napodobují, výše jejich příjmů jim však nedovoluje nic více, než hrát právě jen roli dobře situovaných vrstev středních“ [Keller 2010: 125].

Naopak *nižší střední vrstvy*, protipól servisní třídy, se za každou cenu snaží udržet alespoň ve vrstvách středních. Zdaleka nejvíc se snaží zabránit znejistění své práce a pádu mezi deklarovanými, od nichž je dělí jen tenká hranice. Lidé z tohoto patra společnosti žijí stylem středních vrstev, „nezbývá jim však už žádná finanční rezerva a i krátkodobý výpadek příjmů je pro ně důvodem k výraznému uskrovnění“ [ibid.].

Mezi těmito krajními póly se pak „rozprostírá pestrá mozaika těch, kdo do středních vrstev patří mírou své kvalifikovanosti, postavením v hierarchii řízení, velikostí příjmu, anebo životním stylem“ [ibid.]. Časem se totiž upustilo od čistě ekonomického pojetí tříd a v jejich definici byly zohledněny další charakteristiky, které jsou pro formování tříd typické. Jsou jimi například faktory politické, tržně meritokratické, prvky organizační moci a autority, ale také kulturně symbolické faktory, jako etnicita, rasa, gender, životní styl, vkus a konzum [ibid.: 121]. Jak potvrzuje Lamont [1992: 189], třídní příslušnost není ani pro příslušníky vyšších středních vrstev hlavní součástí identity. Pro popis středních vrstev se tak namísto třídního postavení nabízí spíše Weberova [(1922) 1978] kategorie statusu¹⁴. Stavovské skupiny, z nichž se střední vrstvy skládají, se tedy liší privilegii, kterým se těší ve společnosti, životním stylem, ale i vzděláním a prestiží povolání [Keller 2010: 125–6].

Nabízí se otázka, zda mají tak různorodé skupiny uvnitř středních vrstev vůbec něco společného. Všichni příslušníci středních tříd si údajně velmi zakládají na svém statusu. Pokud

¹⁴ Weber v *Economy and Society* [(1922) 1978] odvozuje třídní postavení od kontroly statků, dovedností a příjmů, které jejich užívání přináší (souvisí tedy s postavením jedince ve sféře produkce). Oproti tomu status je nárokem na sociální uznání, vyjádřeným ve formě privilegií. Je určován stylem života, vzděláním a prestiží (může být zděděná či zaměstnanecká). Status může na třídní pozici záviset, ale není jí zcela determinován; může však také sám ovlivnit třídní pozici [ibid.: 302–6].

Keller [2005: 281–2] k tomu doplňuje, že status charakterizuje stavovskou pozici, jež je jedním z faktorů určujících postavení jedince i celých skupin ve společnosti. Dalšími faktory společenského postavení jsou třídní pozice a politické strany.

mezi nimi ovšem zůstávají prvky statusových skupin, vyčerpávají se ve „vzájemném soupeření mezi skupinami srovnatelně nízké úrovně příjmů a moci“ [ibid.: 193]. Středním vrstvám je společné také to, že v různé míře začínají být ohrožena všechna jejich patra [ibid.: 131]. Pracovních pozic pro tyto lidi ubývá a nová místa se nevytváří. Dochází proto k úbytku středních vrstev, o němž Keller po vzoru Alaina Lipietze hovoří jako o nástupu *společnosti přesýpacích hodin*. Zeštíhlování nejpočetnější a nejrozmanitější společenské vrstvy Keller [ibid.: 117] komentuje následovně:

Poté, co se širším vrstvám společnosti – mezi nimi nemalé části dělníků a řadových zaměstnanců – podařilo proniknout do středních vrstev, začíná těmto vrstvám v podmínkách globální konkurence hrozit úpadek a jejich příslušníkům deklasování.

Podle Ervinga Goffmana nejsou hranice oddělující jedince nikdy čistě fyzické.

Jde o symbolické reprezentace, jež nejčastěji nabývají podoby stigmatu.

Lamont a Fournier, 1992

3 Symbolické hranice v sociologii

3.1 Historie konceptu¹⁵

Studium hranic má oporu již v klasické sociologické tradici, neboť se do konceptuálního vybavení sociálních vědců řadí od dob Durkheima, Marxe a Webera [Lamont, Molnár 2002]. Durkheim a Weber přitom hráli zásadní roli v rozvíjení konceptu, jemuž se od šedesátých let 20. století věnuje rostoucí počet autorů.

Èmile Durkheim se v díle *Elementární formy náboženského života* [(1912) 2002] zabývá klasifikačními systémy a vytvářením hranice mezi posvátným a profánním – doslova říká, že tato prostředí „nejsou jen odlišná, ale navíc i navzájem uzavřená: je mezi nimi propast“ [ibid.: 347]. Podle Lamont tak Durkheim ve skutečnosti „definuje společnost pomocí jejich symbolických hranic“ [Lamont 2001: 15341].

Max Weber se na rozdíl od Durkheima zabývá symbolickými hranicemi ve spojitosti s vytvářením nerovností. V *Economy and Society* popisuje jedince účastnící se boje o vzácné zdroje, kteří diskriminují jiné skupiny na základě kulturních charakteristik (životního stylu, vzdělání, rasy nebo náboženství). Tak se vytváří statusové skupiny deklarující svou nadřazenost vůči ostatním skupinám. Statusové skupiny upřednostňují vztahy mezi členy své skupiny a určují pravidla pro vstup do ní a pro interakce s outsidersy. Dovolávají se vyššího statusu,

¹⁵ Tato kapitola je inspirována výkladem historie symbolických hranic podle Lamont [2001, 2002].

aby tak ospravedlnily monopolizaci zdrojů ve svých rukou. Statusové hranice tak mají dopad na sociální pozici jednotlivce a jeho přístup ke vzácným zdrojům [ibid.].

Produkcí hranic mezi statusovými skupinami se v *Teorii zahálčivé třídy* [(1899) 1999] zabývá rovněž Thorstein Veblen, podle něhož stojí v základech těchto mechanismů způsob myšlení, založený na klasifikaci a rozlišování, který souvisí s představou nadřazenosti a podřízenosti, zahrnující zaměstnání, spotřebu a volný čas. Tvrdí doslova, že „(p)ojetí důstojnosti, úctyhodnosti a ušlechtilosti ve vztahu k lidem stejně jako k jejich jednání má prvořadý vliv na rozvoj tříd a třídních rozdílů“ [ibid.: 19] a že „(v)ytříbený vkus, uhlazené způsoby a ušlechtilé návyky jsou užitečným dokladem noblesy, protože jejich získání vyžaduje čas, péči a vydání, a není tudíž dostupné lidem, jejichž čas a energii pohlcuje práce.“ [ibid.: 44]

Vznik hranic mezi civilizovanými a barbarskými světy popisuje Norbert Elias v díle *O procesu civilizace* [(1939) 2006]. Často se prý setkáváme s tvrzeními, že „lidé příslušející k jiným společnostem jsou ‚méně civilizovaní‘, či snad dokonce ‚barbarštější‘ než příslušníci naší vlastní společnosti“ [ibid.: 11]. Symbolické hranice však mohou rozdělovat i společnost samotnou; „standardy a vzory kontroly afektů mohou být ... v různých vrstvách téže společnosti odlišné.“ [ibid.]

Mary Douglas se v návaznosti na Durkheima zabývá funkcemi klasifikačních systémů a rituálů, po vzoru Eliase se ovšem soustředí i na morální řád a systémy sociální kontroly, jimž je podřizováno tělo či předměty denní potřeby. Základem sociálního života je podle ní přítomnost symbolů, které vyznačují hranice či dělicí linie [Lamont 2001]. V *Implicit Meanings* pak Douglas ukazuje, že způsoby, jimiž společnost rozděluje svět, nejsou pouhými projekcemi rozdělení tohoto světa; jde o systém koncepcí, které členové společnosti denně používají při jednání s jejími ostatními členy i s cizinci [Schwartz 1981: 8].

3.2 Současný přístup ke studiu hranic

V rámci sociologického diskurzu se vytvořily tři různé přístupy ke konceptualizaci symbolických hranic a jejich vzniku; jedni je nalézají v lidském myšlení, jiní je považují za produkt interakce individuí a další přístup vychází z tvrzení, že jsou tyto hranice lidem vnuceny sociopolitickými silami [Lamont, Fournier 1992: 1]. Kvůli snaze o porozumění roli, kterou hrají symbolické zdroje při vytváření, zachovávání či mizení institucionalizovaných sociálních rozdílů, jako je třída, rasa nebo gender, je podle Lamont a Molnára [2002] důležité rozlišovat mezi hranicemi symbolickými a sociálními.

„*Symbolické hranice* jsou konceptuální rozdíly vytvářené sociálními aktéry pro kategorizaci předmětů, lidí, praktik, dokonce i prostoru a času.“ [ibid.: 168; zvýraznění autorky] Vyjadřují je jak normativní zákazy (tabu), tak také kulturní přístupy a praktiky či principy vzniku sympatií a odporu [Lamont 2001: 15341]. Jejich studiem lze zachytit dynamiku sociálních vztahů mezi soupeřícími skupinami. Symbolické hranice totiž rozdělují jedince do skupin takovým způsobem, že „zahrnují a definují určité osoby, skupiny a předměty, zatímco vylučují ty ostatní“ [Epstein 1992: 232]. Jsou rovněž prostředkem pro získání statusu či monopolizaci zdrojů [Lamont, Molnár 2002: 168].

Setkají-li se symbolické hranice se všeobecným uznáním, mohou významným způsobem omezovat a strukturovat sociální interakci. Jen tehdy se mohou stát hranicemi sociálními a získat tak charakter sociální exkluze či třídní a rasové segregace [ibid.], či vést k diskriminaci, přehnanému výběru (*overselection*) či vlastní eliminaci (*self-elimination*) jedinců nižšího statusu [Lamont 1992: 178]. *Sociální hranice* lze tedy definovat jako objektivizované formy sociálních rozdílů, které se projevují v nerovném přístupu, distribuci zdrojů a sociálních příležitostí [ibid.]. Tilly [2005: 134] o sociálních hranicích hovoří jako o zónách mezi oblastmi rozdílné hustoty vnitřně propojených klastrů populace. Tyto hranice přitom nezahrnují pouze demarkační linie, ale rovněž vztahy na jednotlivých stranách hranic, napříč jimi a sdílená vyprávění o těchto vztazích [ibid.: 173].

„Symbolické a sociální hranice by však měly být považovány za stejně reálné. Jedny existují na intersubjektivní úrovni, zatímco existence těch druhých se projevuje sdružováním individuů.“ [Lamont 1992: 169] Lamont také hovoří o vztahu symbolických hranic k hranicím sociálním jako o „nutné, nikoli však dostačující podmínce vzniku socioekonomické nerovnosti“ [ibid.: 178].

Lamont a Molnár [2002] rozlišují čtyři různé oblasti, v nichž se koncept symbolických hranic uplatňuje, a to výzkum a) sociální a kolektivní identity; b) třídních, etnických/rasových a genderových/sexuálních nerovností; c) profesí, vědy a vědomostí a d) komunit, národních identit a prostorových hranic. Vzhledem k tematickému zaměření této práce se však podrobněji věnujeme pouze vybraným poznatkům o třídních, sociálních a kolektivních identitách.

3.2.1 Bourdieuho vliv na pojetí vztahu kultury a třídní nerovnosti

Výzkum symbolických hranic mezi třídami se zabývá kulturní spotřebou, indikátory třídy, reprodukcí nerovností a způsoby, jak třídní nerovnost ovlivňuje utváření osobnosti [ibid.: 172].

Rostoucí zájem o studium symbolických hranic a jejich vlivu na reprodukci sociálních nerovností se v sociologii objevuje zanedlouho po rozšíření díla Pierra Bourdieuho. Ten v *Distinction* [(1979) 1996] představuje první obecný model vztahu kultury k sociálním a materiálním faktorům, v němž chápe třídu¹⁶ jako determinující, a zároveň determinovanou sílu [Wilson 1988: 60]. Bourdieu zde také ukazuje přesah třídního boje do sfér vkusu a životního stylu [Lamont 2001: 15343] a fakt, že umění a konzumace kultury legitimizují sociální rozdíly [Bourdieu (1979) 1996: 7] a zároveň začleňují ekonomicky znevýhodněné skupiny do sociálního systému, který jim není nakloněn [Wilson 1988: 60].

Pro reprodukci třídních privilegií je podle Bourdieuho klíčová symbolická klasifikace, v jejímž rámci definují dominantní třídy své způsoby jako nadřazené [Lamont 2001: 15343]. Významnou úlohu při reprodukci nerovnosti hraje podle Bourdieuho a Passeronova textu *Reproduction in Education, Society and Culture* vzdělávací systém: děti z nižších tříd jsou předem znevýhodněny, aniž by si toho byly vědomy; ze svých neúspěchů viní vlastní neschopnost a volí si méně prestižní vzdělávací strategie [Lamont, Molnár 2002: 172]. Francouzské školy tímto způsobem reprodukují a legitimizují třídní strukturu [DiMaggio 1979: 1463].

V *Distinction* se Bourdieu při výkladu nerovností opírá o koncept habitusu, s jehož pomocí vysvětluje souvislost mezi sociální pozicí jedinců a jejich praktikami. Habitus je v Bourdieuho koncepci internalizovanou potřebou (*necessity*) měnící se v dispozici, která následně produkuje určité praktiky¹⁷ a způsoby vnímání světa. Díky tomu jsou soubory praktik sociálních aktérů jak systematické, tak také systematicky odlišné od praktik utvářejících jiný životní styl. „Averze k odlišným životním stylům je možná jednou z největších bariér mezi třídami; třídní endogamie¹⁸ toho budiž důkazem.“ [Bourdieu (1979) 1996: 56] Jiné podmínky existence tedy produkují jiný třídní habitus, který pak vytváří praktiky charakteristické pro skupiny aktérů ve stejných podmínkách existence, tj. v rámci objektivní třídy [ibid.: 101, 170]. Na rozdíl od Veblena a jeho představy *okázalé spotřeby* se však Bourdieu domnívá, že vysílané distinktivní signály jsou často neuvědomované, protože jde o projevy vtěle-

¹⁶ Bourdieu definuje třídy nejen na základě vlastnictví ekonomického kapitálu, ale pomocí objemu a proporce ekonomického a kulturního kapitálu, kterým socio-profesní skupiny disponují [Bourdieu 1984: 316].

¹⁷ Kritičtější považují za jedno ze slabých míst Bourdieuho modelu skutečnost, že „není jasné, jak by dispozice mohly produkovat praktiky“ [Jenkins 2002: 79; zvýraznění v originále].

¹⁸ Endogamii definuje např. Možný [2008] jako „pravidlo nebo sociální preference, podle nichž se sňatky uzavírají uvnitř skupiny“ [ibid.: 289]. V tomto kontextu se jedná o tzv. endogamii statusovou, kdy se manželé rekrutují ze skupiny osob stejného socioekonomického statusu.

ných dispozic – habitusu – a v průběhu socializace naučeného chování [Lamont, Lareau 1988: 158].

Bourdieu také ukazuje, že vkus se mění spolu s vlastnictvím ekonomického a kulturního kapitálu. Kulturní kapitál přitom považuje za indikátor i základ třídní pozice – tvoří jej totiž kulturní postoje, preference a chování, konceptualizované jako různé druhy vkusu, mobilizované v procesu sociální selekce [ibid.: 155]. Kulturní kapitál jako estetická dispozice leží v základech statusových hranic a vytváří distinktivní vztah (*relationship of distinction*), neboť demonstruje distanci od kulturních praktik a preferencí, které jsou běžné a masové, a tedy charakteristické pro obyčejné lidi [Bourdieu (1979) 1996: 31–2].

Dominantní třída uplatňuje vůči dominovaným symbolické násilí, tj. moc vnutit jim určité významy jako legitimní, a to pomocí zastírání mocenských vztahů, na kterých se zakládá její síla [Bourdieu, Passeron (1970) 1990: 4]. Navíc také využívá legitimní kulturu k monopolizaci privilegií či výběru nových držitelů statusu vysoké pozice, čímž převádí symbolické distinkce na uzavření (*closure*) [Lamont, Molnár 2002: 172]. Moc vycházející z vlastnictví kulturního kapitálu tak dominujícím umožňuje ovlivňovat životy jiných za využití exkluze a symbolického násilí [Lamont, Lareau 1988: 159], zatímco umění a kulturní spotřeba legitimizují sociální rozdíly [Bourdieu (1979) 1996: 7].

3.2.2 Kritika

Halleova studie ukazuje, že kulturní spotřeba nemusí nutně vytvářet hranice, neboť například žánr krajnomalby se těší oblibě napříč všemi sociálními skupinami, a že souvislost vysoké kultury s členstvím ve vyšších kruzích je neprokázaná [Lamont, Molnár 2002: 173].

Další autoři pak odmítají Bourdieuho pojetí dominantní třídy jako exkluzivní a netolerantní vůči kulturám jiných tříd. Bethany Bryson [1996: 895] zjistila, že respondenti s vyšším dosaženým vzděláním mají tolerantnější hudební vkus než jedinci s nižším vzděláním – nikoli však nevyhnutelně. Exkluze údajně souvisí s třídním postavením tak, že žánry nejméně oblíbené u tolerantních jedinců patří k žánrům, jež nejvíce oceňují lidé s nejnižším vzděláním [ibid.]. Peterson a Kern [1996] zase ukazují na změnu vkusu vyšších tříd – výsledky jejich výzkumu říkají, že snobismus je ve Spojených státech nahrazován „kulturním všežroutstvím“ (*cultural omnivorousness*).

Michèle Lamont [1992: 128] upozorňuje, že koncept kulturního kapitálu zbytečně zužuje kritéria posuzování kulturní „čistoty“, snižuje význam inteligence jakožto znaku vysokého statusu a přeceňuje důležitost vztahu k vysoké kultuře.

3.2.3 Michèle Lamont a studium sociálních a kolektivních identit

Proces *boundary work* se coby základ pro konstituci „já“ dostal do hledáčku sociologů a psychologů zabývajících se problematikou identity. Práce o kategorizaci skupin z oblasti sociální psychologie se zabývají rozlišováním mezi „my“ a „oni“. Sociologové kultury se zajímají konkrétně o to, jaké druhy typizací či hodnocení podobností a odlišností skupiny užívají k definování sebe sama [Lamont 2001: 15344]. Například Jenkins si kolektivní identitu představuje jako dialektický vztah vnitřní a vnější definice: jedinci musí sami sebe odlišit od ostatních na základě kritérií příslušnosti ke skupině. Aby však mohla vzniknout objektivizovaná kolektivní identita skupiny, musí být identifikace jejích členů rozpoznatelná pro outsidersy. Proces *boundary work* je v současnosti zkoumán jako součást sebeurčování běžných lidí, a to se zvláštním zaměřením na rasové a třídní skupiny [Lamont, Molnár 2002: 170].

Sociologové kultury se zároveň soustředí na vliv kulturních repertoárů, tradic a narativů na podobu symbolických hranic [ibid.: 171]. Například Lamont [1992] se na základě kvalitativních rozhovorů s příslušníky vyšších středních tříd, takřka výhradně bělochů mužského pohlaví (ti zastávají většinu vlivných pozic a s velkou pravděpodobností mohou mít vliv jako *gatekeepers*¹⁹), obývajícími New York, Paříž, Indianapolis a Clermont-Ferrand snaží objasnit vztah mezi symbolickými hranicemi a nerovností: zjišťuje, zda a za jakých podmínek by mohly hranice načrtnuté dotazovanými vést k třídní reprodukci. Symbolické hranice podle Lamont nevedou k exkluzi přímo, jsou spíše nutnou podmínkou vzniku nerovnosti a exkluze a často nezamýšleným důsledkem procesu vytváření vlastní identity [Lamont 1992: 6].

Lamont dále přináší vysvětlení rozdílů v tvorbě hranic napříč skupinami a mezi příslušníky francouzské a americké vyšší střední třídy. Symbolické hranice pak podle jejich obsahu rozdělují do tří typů²⁰. Význam, který jednotlivým hranicím dotazovaní připisují, je u Francouzů i Američanů odlišný. „Jednotlivci nevytváří hranice na základě své vlastní zkušenosti: vypůčují si je z hlavních kulturních repertoárů, jež jim poskytuje společnost.“ [ibid.]

V díle *Dignity of Working Men* se Lamont [2000] věnuje americkým a francouzským dělníkům a způsobu, jakým vytvářejí hranice mezi svojí skupinou a ostatními, tedy podle „jakých kritérií definují úctyhodné a méně úctyhodné lidi a vytvářejí rasové a třídní hranice“ [ibid.:

¹⁹ Crombez, Groseclose a Krehbiel [2006] definují gatekeeping jako „proces kolektivní volby, v němž má hráč na první úrovni (= gatekeeper, např. šéfreditor; pozn. autorky) právo jednostranně uplatnit vnější strategii statu quo, zatímco hráči na druhé úrovni (např. čtenář; pozn. autorky) je právo participace na společné volbě upřeno“ [ibid.: 322].

²⁰ Typologii symbolických hranic je věnována kapitola *Typy symbolických hranic*.

241]. Hlavním cílem dělníků je podle autorky zachovávat morální řád, který definují na základě dostupných kulturních repertoárů, omezených strukturálními mechanismy a společenskými diskurzy [Carr 2001: 503].

Lamont [2000: 244] zde také ukazuje, že úvahy o poklesu významu tříd pro vytváření identity jsou liché. Francouzští dělníci totiž „popisují svůj vztah k vyšší třídě, kterou vnímají jako vykořisťující a odlidšťující, rétorikou třídního boje“ [ibid.: 242]. Třída tedy zůstává důležitým zdrojem kolektivní identity mezi dělníky, kteří se definují v opozici k „lidem nahoře“ a „těm dole“ a identifikují se s lidmi, jež sdílí podobné životní podmínky – „lidé jako my“ – a kulturní definice toho, co „my nejsme“. Třídní identita je, stejně jako rasová, využívána k hodnocení druhých, což vytváří kulturní kořeny nerovnosti. Lamont proto navrhuje studovat třídní vědomí dělníků nejen na základě třídního konfliktu či pozice v systému produkce, ale také v souvislosti s jejich pojetím hodnot a se sociální a skupinovou identifikací [ibid.: 244–5].

Ačkoli mezi teoretiky existují pochybnosti o síle třídního vědomí ve Spojených státech, Lamont nevnímá francouzskou a americkou pracující třídu jako radikálně odlišné a demonstruje, že se jejich světonázory překrývají; „dělníci v obou zemích zdůrazňují význam tvrdé práce, zodpovědnosti a zachovávání morálního řádu.“ [ibid.]

Pomocí studia odlišností mezi kulturami jednotlivých tříd lze podle Lamont najít komplexnější vysvětlení chudoby, kombinující kulturní a strukturální faktory [1992: 191]. Poznáním způsobu, jakým dělníci stanovují rasové hranice, lze také porozumět poměrům, které takové hranice v jejich očích legitimizují, což může podle Lamont pomoci v boji proti rasismu. Zdůrazňuje, že ačkoli jsou antirasistické argumenty založené na multikulturalismu a kulturním relativismu hojně diskutovány v akademických kruzích, nikdo z rovnostářských participantů jejího výzkumu podobné argumenty nepoužil [Lamont 2000: 248].

3.2.4 Komunity a morální řád

Třetí způsob pohledu na koncept symbolických hranic, který se zaměřuje na morálku a komunity, vykazuje výrazné neo-durkheimovské vlivy [Lamont 2001: 15345]. Podle Wuthnowa [1987: 69] musí být v každém lidském jednání přítomen řád. Ten souvisí s hranicemi a spočívá především ve schopnosti rozlišovat, tedy vytvářet symbolické hranice. Díky tomu jsme schopni věci třídit a vědět, jaký mezi sebou mají vztah. Lamont [2001] považuje za současný příklad této neo-durkheimovské perspektivy Alexanderovu sémiotickou analýzu symbolických kódů používaných v občanské společnosti.

Podle Alexandera [1992] jsou symbolické kódy rozhodující ve vytváření smyslu společnosti pro ty, kdo stojí uvnitř, ale i vně ní. Domnívá se rovněž, že kódy nahrazují kategorie čistého a nečistého při rozlišování členů a potenciálních členů občanské společnosti. Symbolická čistota nebo nečistota pak umožňuje hodnotit status jedince jako zasloužený, či nelegitimní. Na stejném principu funguje i rozlišování přátel a nepřátel společnosti. Taková rozlišení však nejsou „skutečná“; jedinci jsou do symbolické struktury občanské společnosti začleňováni na základě vysoce komplikovaných symbolických kódů [1992: 290–1].

3.2.5 Typy symbolických hranic

Jak jsme uvedli výše, studie Michèle Lamont *Money, Morals & Manners* [1992] se soustředí na symbolické hranice, které vytvářejí příslušníci vyšší střední třídy v USA a ve Francii. Na základě svého kvalitativního výzkumu zde autorka rozlišuje tři odlišné typy symbolických hranic.

Morální hranice se zakládají na morálním charakteru a soustředí se kolem hodnot, jako je čest, pracovní etika, osobní integrita či ohleduplnost vůči druhým. Lidé stavějící morální hranice nemají v oblibě podvodníky, kariéristy a darebáky. *Socioekonomické hranice* berou v potaz sociální pozici jedince, jíž indikuje bohatství, moc či profesní úspěchy. *Kulturní hranice* mají svůj základ ve vzdělání, inteligenci, způsobech, vkusu a vyhledávání vysoké kultury [ibid.].

Na základě svých kvalitativních dat autorka soudí, že „Bourdieu silně podceňuje důležitost morálních hranic, zatímco zveličuje důležitost hranic kulturních a socioekonomických“ [ibid.: 5]. Keller [2010] rovněž kritizuje Bourdieuho za zdůrazňování role kultury při reprodukci třídních rozdílů, sám ovšem staví výhradně na hranicích socioekonomických. Podívejme se nyní, jaké symbolické hranice se dají v Kellerových *Třech sociálních světech* identifikovat, aniž by je autor explicitně zmiňoval.

Hranice a odlišnosti mezi skupinami a společnostmi tu vždy byly a vždy budou.

Lamont a Fournier, 1992

4 Symbolické hranice mezi sociálními světy

V této kapitole se seznámíme s konkrétními hranicemi, které lze mezi jednotlivými sociálními světy nalézt. Nejdříve se zaměříme na hranice morální, které při vytváření symbolických hranic hrají důležitou úlohu jak pro vrstvy nižší, tak pro vrstvy střední, a ukážeme, jak rozdílně mohou lidé vnímat význam zaměstnání, chudoby či individualizace v závislosti na svém socioekonomickém postavení. V druhé části kapitoly se věnujeme hranicím socioekonomickým, protože právě s nimi se morální hranice často prolínají; ukážeme, jak lidé z jednotlivých sociálních světů pohlížejí na úspěch, peníze a moc, a budeme se zabývat otázkou, zda je třídní boj aktuální i v současné společnosti. Na závěr kapitoly představíme rozšířené pojetí konceptu kulturního kapitálu a prozkoumáme kulturní hranice budované kolem hodnot, jako je seberealizace, vkus a životní styl či vzdělání.

Zdá se, že mnoho charakterových rysů, které příslušníci středních tříd oceňují na ostatních, je charakteristických právě pro střední třídy. Reprodukci třídní nerovnosti lze proto považovat za nezamýšlený důsledek používání třídně specifických kritérií hodnocení. Lidé z nižších tříd mohou být kvůli podobné praxi znevýhodněni například na pracovišti; nedisponují totiž takovými vlastnostmi, kterých si jejich středostavovští nadřízení nejvíc váží. Tento poznatek adekvátně odpovídá na otázku, proč úspěch v zaměstnání často nekoreluje se schopnostmi daného jedince²¹ [Lamont 1992: 175–7].

²¹ K podobnému závěru došli Bourdieu a Passeron [(1970) 1990] ve své analýze reprodukce nerovností ve školství, kterou jsme již zmiňovali výše. Učitelé u svých žáků oceňují vlastnosti typické pro střední třídy, do níž

4.1 Morální hranice

Ačkoli se může zdát, že morálka přesahuje třídní rozdíly, americká data ukazují, že při exkluzi na základě morálky jsou ve hře charakterové vlastnosti, které jsou lidem přisuzovány na základě jejich třídní příslušnosti [Lamont 1992].

Morální hranice ale často, na rozdíl od ostatních typů symbolických hranic, neprodukuje hierarchii a nerovnosti. Především ve Francii se lidé ze středních vrstev zdůrazňující morální hranice necítí nikomu nadřizeni ani podřizeni, oceňují rozdíly a říkají, že mají rádi všechny; nadřazenost a intolerance jsou vnímány jako nedostatek humanismu. Najdou se ovšem i případy, kdy jsou lidé zdůrazňující morální hranice velmi netolerantní [ibid.].

Například nižší třídy v Americe se vůči „těm nahoře“ vymezují poukazováním na charakterové „vady“ příslušníků vyšší třídy, jako je nedostatek osobní integrity, respektu k druhým a nízká kvalita jejich mezilidských vztahů. Francouzští dělníci navíc popisují střední vrstvy jako vykořisťující a na rozdíl od Američanů nemají ambice vystoupat po společenském žebříčku stejně vysoko jako ony [Lamont 2000].

Příslušníci amerických středních vrstev, především vysokoškoláci, kladou velký důraz na toleranci a flexibilitu (na rozdíl od příslušníků tříd nižších). Jedná se hlavně o postoje k deviantnímu sexuálnímu chování (homosexualitě), etnickým menšinám či tématům týkajícím se svobody projevu či občanských práv. Lidé bez vysokoškolského vzdělání podporují spíše hodnoty zdůrazňující tradiční normy, úctu k rodinným a náboženským autoritám, osobní integritu a přímočarost. Důstojnost pro dělníky znamená schopnost stát si za svým a mít kuráž. Takové hodnoty se ovšem dostávají do sporu s flexibilitou či nekonfliktností, která se v USA na pracovišti vysoce cení (a je zároveň znakem vyššího statusu) [ibid.].

Nižší a střední vrstvy v USA mají také rozdílné představy o úspěchu; zatímco příslušníci středních vrstev povzbuzují své potomky k dosahování cílů konvenčními cestami, nižší vrstvy nahrazují středostavovskou ideologii hodnocení úspěchu jinými kritérii, jako je tělesná zdatnost, citová odolnost, bystrost, loajalita a skupinová solidarita. Přijímají ale také nerealistické vize dosažení úspěchu prezentované v masmédiích (celebrity²²) [ibid.: 176] .

kantofí sami náleží. Znevýhodňují tak děti z rodin s nižším statusem, od kterých rodiče vyžadují vlastnosti odlišné.

²² Celebrity plní podle Kellera [2010: 66] ve společnosti i další funkci: díky nim mají „široké vrstvy národa pocit, že právě konkurence může vynést do elit také je, tak jako vynesla tyto médii předváděné osobnosti“. Mediální fascinace celebritami je rovněž „oslavou báječnosti elity jako takové“ [ibid.].

Lamont dále ukazuje, že mezi hodnoty oceňované v kruzích vyšší střední třídy patří sebe-kontrola, rovnostářství, racionalismus a schopnost dlouhodobého plánování²³, v neposlední řadě také důvěryhodnost a dobrá pracovní morálka. Pro muže z této třídy je profese totiž významným prostředkem k osobnostnímu rozvoji, sebevyjádření a sebehodnocení. Přítomnost symbolických hranic mezi dělníky a profesionály v jejich přístupu k zaměstnání je pak zřejmá.

4.1.1 Šéfové, zaměstnanci a parazité v USA

Protože nižší třídy mají omezené možnosti realizovat se v zaměstnání, příslušníci středních tříd na ně shlíží jako na nedůvěryhodné osoby postrádající pracovní morálku. Jsou přesvědčeni, že „profesní činnost je měřítkem morální hodnoty člověka“ [Keller 2010: 60]. Dělníci ale nepřisuzují své práci takový význam jako střední vrstvy. Jistotu zaměstnání mohou vnímat jako kompenzaci nemožnosti kariérního růstu; dobrá práce pro ně znamená vysoký plat, bohaté odměny a stálý úvazek spíše než možnost mobility, kariéry nebo uspokojivého skloubení práce s vlastní osobností a zájmy [Lamont 1992: 176]. Dělníci naopak považují svůj život za kvalitnější než je život středních vrstev – tráví více času s rodinou a jejich život je méně řízený prací [Lamont 2000: 230].

Pokud ovšem Američan o práci přijde, vina bude s největší pravděpodobností přenesena na něj²⁴. Keller [2010: 45] upozorňuje, že právě to je cílem amerického režimu *workfare*²⁵. Keller zde také tvrdí, že hlavním významem tohoto režimu je ideologie, kterou šíří. Ti, kdo doplácí na ekonomické poměry, jsou díky ní obviňováni z lenosti a neschopnosti. Vina za ztrátu zaměstnání se tedy přičítá nezaměstnaným, jejich nedostatečné motivaci a nízké míře nasazení²⁶. Přítomnost symbolických hranic mezi střední a nižší třídou a jejich vztahem k zaměstnání však zjevně může vést ke stejným důsledkům, aniž bychom poukazovali na

²³ Dlouhodobé plánování je ovšem deklasovaným s neplnohodnotnými pracovními smlouvami znemožněno, upozorňuje Keller [2010] s poukazem na koncept kultury chudoby, kterému se věnujeme níže. „O budoucnosti raději neuvažují, nemají co plánovat. Orientují se pouze na bezprostřední současnost.“ [ibid.: 99]

²⁴ „Dočasné, či trvalé vyloučení celých skupin z trhu práce, které je objektivně důsledkem přechodu organizací do síťové podoby a dalších procesů, je vydáváno za osobní selhání těch, kdo se stali obětí vývojových zvrátů dynamiky trhu.“ [Keller 2010: 52]

²⁵ Jde o režim, který má přimět nezaměstnané vzít jakoukoli práci, jinak ztratí nárok na sociální dávky [Keller 2010: 44].

²⁶ Lamont [1998: 15] upozorňuje, že Američané považují chudobu za osobnostní nedostatek. Kvůli tomu jsou ze strukturální nerovnosti často obviňovány její oběti. Příkladem budiž zjištění Lomaxe Cooka, podle něhož Američané podporují spíše potřebné děti nebo handicapované, nikoli chudé, kteří si za svůj osud mohou sami.

možnost globálního spiknutí. Morální hranice mohou v tomto případě fungovat jako legitimační prostředek exkluze nezaměstnaných v situaci, kdy „firmy nemají zájem zaměstnávat velkou část pracovníků dlouhodobě“ [ibid.].

Existence morálních hranic se v případě nezaměstnanosti ovšem projevuje i v rámci nižší třídy samotné. Ti, kdo práci mají, shlížejí s nelibostí na jedince pobírající dávky v nezaměstnanosti²⁷. O stejném jevu se zmiňuje i Keller, když píše, že místo toho, aby se solidarizovali s hůře postavenými, mají ti nahoře pocit, že lidé pod nimi i nad nimi žijí na jejich úkor. „(P)ovažují je za parazity. Takto se dívají na nezaměstnané, na přistěhovalce, na všechny, kdo pobírají sociální dávky“ [ibid.: 95].

O tom, že se symbolická hranice mezi deklasovanými a ostatními prohlubuje a začíná se měnit na hranici sociální, svědčí například snaha o vyčištění městského prostoru od bezdomovců²⁸. Tento postup legitimizuje celospolečenská stigmatizace těchto jedinců²⁹. Jak píše Keller: „Dříve se předpokládalo, že bezdomovec je stejný jako ostatní, a pokud dostane příležitost bydlet, integruje se jako všichni ostatní. Dnes se má za to, že je to jiný tvor.“ [ibid.: 172]

4.1.2 Elita, střední vrstvy a individualizace

Povinnost každého jednotlivce nést zodpovědnost za svůj osud, na které si příslušníci středních i nižších vrstev tolik zakládají, zjevně úzce souvisí s individualismem rozšířeným v postindustriálních společnostech. Podle Kellera [ibid.: 158] slouží tato ideologie individualismu k tomu, aby se všem – kromě majetkových a mocenských špiček – zabránilo využívat strategie statusových skupin; „umožňuje, aby uprostřed společnosti i na jejím spodku mohl každý zcela svobodně soupeřit s každým druhým, a tak si navzájem snižovali šance“ [ibid.].

Zatímco těm uprostřed i těm úplně dole ve společnosti jsou vštěpovány zásady individuálního soupeření mezi jednotlivci i celými skupinami, příslušníci diskrétní elity postupují zá-

²⁷ Lamont [1998: 15–6] ilustruje nelibost amerických dělníků vůči chudým pomocí názoru dvou republikánů: „Neměli bychom dovolit, aby bylo snadné zůstat na podpoře,“ a „nemám rád lidi, kteří všeho jen využívají, pořád jen berou a nikdy nic nevrátí“. Oba jsou rozzlobení proto, že musí platit vysoké daně, aby podporovali chudé, kteří podle jejich názoru „vůbec nepracují a dostávají všechno zadarmo“. Naproti tomu mezi francouzskými dělníky panuje spíše pocit solidarity s chudými [Lamont 2000].

²⁸ Příkladem z nedávné minulosti budiž zřízení hlídek v částech Prahy, které měly vyhánět bezdomovce z veřejných prostor – šlo o součást předvolební kampaně strany Věci veřejné na jaře 2010.

²⁹ „Oběti deklasování jsou ze všech stran obviňovány z toho, že jejich krajně neutěšená situace plyne z neschopnosti přizpůsobit se ‚normálním‘ poměrům.“ [Keller 2010: 150–1] Jejich jediným handicapem ale je, „že se nedokáží orientovat v trvalé nejistotě“ [ibid.].

sadně společně [ibid.: 78]. Symbolické morální hranice mezi elitami a příslušníky středních vrstev se tedy překrývají s hranicí mezi individualismem a kolektivismem, a tak se navzájem ovlivňují a prolínají s hranicemi socioekonomickými.

4.2 Socioekonomické hranice

Národní trendy ukazují, že právě socioekonomické hranice získávají poslední dobou na významu. Socioekonomický status lze posoudit mnohem rychleji než status kulturní či morální; statky, které lidé konzumují, poskytují okamžitou informaci o velikosti jejich příjmů a postavení na společenském žebříčku. Pravděpodobnost nárůstu významu socioekonomických hranic je obzvláště vysoká v zemích s rostoucí geografickou mobilitou obyvatelstva a také v sídlech, kde kvůli velikosti populace převažují méně osobní mezilidské vztahy [Lamont 1992: 85]. Data ukazují, že socioekonomické hranice jsou v USA i ve Francii nepatrně významnější než hranice morální či kulturní [ibid.: 64].

Lidé vytvářející tyto hranice hodnotí ostatní na základě jejich sociální pozice, potažmo známek příslušnosti k vysokému společenskému statusu; exkluze pomocí socioekonomických hranic se realizuje jako posuzování druhých podle prestiže jejich povolání, rasy, finanční situace, původu, moci či členství v prestižních společenských klubech. Socioekonomicky exkludující jedince (*excluders*) přitahuje úspěch, který je uspokojuje a zvyšuje jim sebevědomí; na méně úspěšné lidi pohlížejí jako na dychtivé, žárlivé a pomstychtivé [ibid.: kap. 3].

Je důležité dodat, že příslušníci amerických středních tříd posuzují lidskou hodnotu na základě společenského postavení častěji než dělníci a cítí se méněcenně ve vztahu k bohatým, mocným a úspěšným lidem. Na rozdíl od dělníků, jen málo z nich upřednostňuje osobní integritu před úspěchem; svým dětem se snaží vštípit ambicióznost, dobrou pracovní morálku a soutěživost, protože tyto hodnoty jsou významné hned dvakrát – vyjadřují jak morální hodnotu, tak socioekonomické postavení člověka [ibid.: 115].

4.2.1 Kolik peněz máš, tolikrát jsi člověkem

Američané vyšší střední vrstvy se cítí podřízeně vůči lidem bohatým, těm, kteří jsou velmi úspěšní, agresivní, na vyšší pozici nebo mají vyšší společenské postavení. Často posuzují ostatní na základě toho, „odkud jsou, kam chodili do školy, co právě dělají, pro koho pracují, kolik vydělávají a v které části města bydlí“ [ibid.: kap. 3]. Neradi se stýkají se ztroskotanci a své přátele popisují jako úspěšné profesionály a businessmany [ibid.].

Ve středních vrstvách USA peníze znamenají (a přinášejí) svobodu, vliv, bezpečí, zkrátka úspěch, který je poměřován výší příjmu. Stejný jev popsal už Charles Wright Mills: „Peníze jsou jediným naprosto jasným měřítkem úspěchu a úspěch je v Americe doposud suverénní hodnotou.“ [(1956) 1966: 406] V základech amerických socioekonomických symbolických hranic proto nacházíme peníze (na rozdíl od Francie). Ty přináší – jako symbol úspěchu a jako odměnu za jeho dosažení – komfort: velká a drahá auta, domy, exotické výlety, nejmodernější elektroniku... Úroveň komfortu zpětně zrcadlí úspěch, což některé jedince vtahuje do nekonečné spirály konzumu [Lamont 1992: kap. 3]. Naopak pro dělníky, příslušníky nižších tříd, je úspěchem spíše jistota a stabilita zaměstnání než vzestupná mobilita [Lamont 2000: 112]; afroameričtí dělníci v souvislosti s úspěchem zdůrazňují solidaritu a šlechtnost [ibid.: 28]. Upřednostňování morálních kvalit před socioekonomickým úspěchem pomáhá dělníkům potvrzovat a uchovávat si vědomí vlastní důležitosti a důstojnosti s tím, že postavení člověka nevyovídá o jeho hodnotě [ibid. 129].

Úspěšní lidé mohou být ve světě středních vrstev obdivováni mimo jiné proto, že jejich úspěch ukazuje na internalizaci oceňovaných mravních hodnot, jako je soutěživost, ambicióznost, vynikající pracovní morálka či nezlomnost. Zde se ukazuje další propojení a úzká souvislost hranic morálních s hranicemi socioekonomickými. Ideologie individualismu, z níž výše popsané hodnoty vychází, má ovšem pro různé sociální světy různé důsledky; zatímco „ti dole“ jsou vedeni k nesmlouvavému individualismu, kterým si vzájemně snižují šance, pro elitu představuje kolektivistická pozice a jednání „významnou komparativní výhodu oproti všem ostatním vrstvám ... v situaci, kdy všichni ostatní jsou stavěni proti sobě.“ [Keller 2010: 78]

Socioekonomické hranice jsou tedy v americkém středostavovském prostředí využívány i pro hodnocení explicitně neekonomických oblastí života [Lamont 1992]. Mills [(1956) 1966: 406] k tomu lakonicky dodává, že „kde životní kariéru určují peníze, tam se vždycky nakonec těší úctě člověk, který je má, bez ohledu na to, jak k nim přišel“. Naopak nižší třídy mají tendenci oddělovat skutečnou hodnotu člověka od jeho socioekonomické pozice³⁰: Američané zdůrazňují rovnost všech lidských bytostí bez ohledu na jejich postavení ve společenské struktuře a snižují tak význam socioekonomických hranic mezi sebou a střední třídou; vůči chudým se však ostře vymezují podobně jako příslušníci středních vrstev, a to na základě sil-

³⁰ Tento přístup podle Lamont odporuje základnímu předpokladu „amerického snu“, v němž je sociální pozice úzce spojena s bohatstvím [2000: 114].

ných hranic morálních. Zato francouzští dělníci pohlíží často na bohatší lidi jako na osoby špatných mravů, kteří jsou vykořisťující a nelidští [Lamont 2000].

Ve Francii středních vrstev vládne poněkud ambivalentní přístup k penězům – Francouzi si vysoký příjem častěji spojují spíše s nižší mírou svobody rozhodování a ztrátou osobní integrity [Lamont 1992: kap. 3]. Jako by právě zde platil starý americký zvyk „nedůvěřovat vysoce postaveným a mocným lidem po stránce morální³¹“ [Mills (1956) 1966: 398]. Francouzi také vykazují tendence spojovat peníze s popíráním skutečné hodnoty práce spíše než s úspěchem. Pro exkluzi na základě socioekonomických hranic je pro ně důležitější původ a moc [Lamont 1992: kap. 3]. Francouzští dělníci, v jejichž světonázoru hraje důležitou roli přetrvávající třídní boj, považují peníze a moc za zlo, spojené s nemorální vyšší třídou [Lamont 2000]. A jak je na tom francouzská elita? Podle výzkumníků se snaží prosadit individualistickou ideologii, aby tak legitimizovala své privilegované socioekonomické postavení ve společnosti:

Příslušníci horních vrstev hovoří sice o zákonech trhu, konkurenci a soupeření, v jejich situaci to však nedává příliš smysl. Právě oni vděčí za své postavení mnohem více dědictví než svým osobním zásluhám. V prostředí, kde všichni zdědili svoji pozici, anebo se ji chystají přenést na své potomky, je na ideji osobního výkonu a úspěchu cosi nevhodného [Pinçon, Pinçon-Charlot in Keller 2010: 77].

4.2.2 Kde ještě existují třídy

Američané, zdůrazňující význam socioekonomických hranic, se zdráhají hodnotit sebe i druhé na základě třídní příslušnosti nebo typu vykonávaného zaměstnání; pro americký rovnostářský přístup k lidem je nelegitimní explicitně posuzovat druhé na základě těchto kritérií. I velmi úspěšní příslušníci vyšší střední třídy o sobě tvrdí, že jsou jen obyčejní lidé a není na nich nic zvláštního. Mnoho participantů také údajně považuje všechny druhy práce za stejně rovné – „práce je prostě práce“. Vedoucí pracovníci též zdůrazňují, že jsou si rovni se svými podřízenými. Takovéto výroky ovšem ostře kontrastují s významností socioekonomických hranic založených hlavně na penězích a úspěchu, která se projevila v rozhovorech. Většina participantů přiznala, že se cítí být v podřízeném postavení vůči lidem bohatším nebo mocnějším než je sama a nadřazená těm, kdo mají méně peněz i moci [Lamont 1992: 79]. Američtí i fran-

³¹ To, že se u současných středostavovských Američanů podobná tendence neobjevila, může ukazovat buď na změnu vnímání bohatství mezi nimi, tj. na změnu symbolické hranice, nebo na skutečnost, že se jedná spíše o přístup třídy nižší; například Lamont [2000: kap. 3] ukazuje, že američtí dělníci se při hodnocení vyšších tříd zdráhají srovnávat socioekonomické postavení s mravní hodnotou člověka.

couzští dělníci však odkazují k třídnímu rozdělení společnosti, mají-li se vymezit vůči výše postaveným skupinám, o kterých mluví jako o lidech typu „Ken a Barbie“ a jimiž pohrdají pro jejich povýšenost [Lamont 2000: 148].

Francouzi ze středních vrstev se sice vyhýbají vytváření socioekonomických hranic na základě příjmů, jsou ale na rozdíl od Američanů ochotni posuzovat status na základě třídní příslušnosti. Někteří příslušníci vyšší střední třídy dokonce otevřeně hovoří o svém pohrdání méně prestižními povoláními a považují se za příslušníky elity [Lamont 1992: 81].

Keller [2010] však upozorňuje, že ze všech sociálních světů lze za třídu považovat jen elitu, která splňuje charakteristiky jak třídy o sobě, tak třídy pro sebe. Její členové si uvědomují společné zájmy a kolektivně hájí svá privilegia. Elita nižší i vyšší si navíc „jako celek podržují charakter statusové skupiny vůči zbytku společnosti, což umožňuje diktovat ostatním podmínky kontraktů.“ [ibid.: 192] Díky tomu mohou oslabovat prvky statusových skupin ve středních vrstvách s cílem „založit jejich pozici výhradně na tržním kontraktu. Tím se příslušníkům profesí zabraňuje použít skupinovou strategii při hájení jejich společných zájmů a odsuzuje je to k používání méně účinných individualizovaných strategií.“ [ibid.: 193] Spodním vrstvám pak podle Kellera [ibid.: 195] hrozí proměna ve stoprocentně individualizovanou masu. Směrem shora dolů tedy zřejmě „postupně ubývá prvků skupinového statusu a přibývá prvků weberovsky chápaného tržního kontraktu“ [ibid.].

Souhrnně by se tak existence socioekonomických symbolických hranic ve společnosti dala vystihnout pomocí postoje středních vrstev, jak ho popisuje Keller [2010: 135]:

V jejich mentalitě převažuje nenávisť k těm dole nad závistí vůči těm nahoře. Mají určitý pocit nespravedlnosti tváří v tvář existenci skupiny privilegovaných, kteří požívají jistoty komfortních příjmů, oddávají se výjimečnému způsobu života a mají velké rozhodovací pravomoci.

4.3 Kulturní hranice

Podle teorií kulturního kapitálu rozhodují o výši kulturního statusu jazykové kompetence, vztah k vysoké kultuře a kultivované dispozice; Lamont [1992: kap. 4] však ukazuje, že pro střední vrstvy hrají klíčovou roli i takové faktory, jako je inteligence, seberealizace nebo výše dosaženého vzdělání.

Francouzi ze středních vrstev nesnáší omezení a cítí se být méněcenní oproti intelektuálům; intelektuální úspěch považují za úspěch par excellence. Inteligence se dá ale posuzovat na základě různých měřítek: zatímco ve Francii je důležitá schopnost kritického myšlení, inte-

lektuální hravost, výmluvnost a styl, Američané oceňují především kompetenci – kvalifikaci, znalost užitečných faktů a praktické *know-how* využitelné v běžném životě. To některým přináší pocity podřízenosti vůči lidem, kteří „vědí víc“ [ibid.].

4.3.1 Seberealizace – trademark americké vyšší střední třídy

Ve Spojených státech je velmi kladně hodnocena právě seberealizace, intelektuální zvědavost a zájem o vysokou kulturu; Američané středních tříd tedy na ostatních oceňují charakteristiky typické pro střední třídy. Jak se realizují? Jejich cílem je maximálně rozvinout vlastní potenciál, k čemuž slouží nejrůznější aktivity – od šachu a hry na hudební nástroj, přes cvičení, diety, až po návštěvy muzeí a vzdělávání se [ibid.: 99].

Lamont [ibid.: 100] upozorňuje, že zdůrazňování seberealizace jako znaku vysokého statusu může zároveň znamenat vytváření kulturních, morálních a socioekonomických hranic – nepřímou ji lze totiž považovat za důkaz mravního charakteru a vlastností, vedoucích ke společenskému úspěchu, tj. za znak morálního, kulturního i socioekonomického statusu.

Kvalifikace a pragmatismus, rovněž oceňované v amerických středních kruzích, jsou ve Francii vnímány jako běžně dostupné, a tudíž méně významné pro výši sociálního statusu. Francouzi si naopak cení výmluvnosti, kterou tradičně doprovází další, třídě specifické, kulturní zdroje, jako je znalost vysoké kultury a kultivované vystupování, získané na vysokých školách. Často také odmítají vulgaritu jako znak distance od všedního vkusu, typického pro nižší třídy [ibid.: 175–7].

4.3.2 Kultura, vkus a životní styl

Aby francouzské střední vrstvy považovaly jedince za sofistikovaného, je navýsost důležité, aby vedl správný způsob života, obklopoval se správnými věcmi, měl styl, správně si organizoval den a byl kultivovaný, měl vybrané způsoby, mluvu i slovník, zůstával elegantní a nikdy neztrácel tvář; neméně důležitá je distance od vkusu středních a pracujících tříd. Vytváření rozdílů na základě vkusu a životního stylu je podle Lamont [ibid.: 103] srovnatelné s vytvářením rozdílů na základě třídního původu. Dokonce i Keller přiznává, že rozdíl mezi dělníky a typickými příslušníky středních vrstev jsou mj. i v „hojnosti kulturních zdrojů a kvalitě aktivit provozovaných ve volném čase“ [2010: 93].

Upřednostňování kultivovanosti a zavrhování všeho běžného a vulgárního je tedy formou socioekonomické hranice – ukazuje na tendence vyhranit se vůči jiné třídě raději pomocí kulturních než socioekonomických rozdílů. [Lamont 1992: kap. 4] Francouzští dělníci jsou stejně

jako příslušníci středních tříd ochotni vytvářet hranice na základě kulturního kapitálu a rozdílů; hovoří o pocitech inferiority vůči lidem s rozsáhlejšími kulturními znalostmi [Lamont 2000: 220].

V Americe naopak převládá kulturní eklekticismus. Střední vrstvy odmítají dělat mezi lidmi rozdíly na základě kulturní sofistikovanosti – takové jednání by mohlo být, stejně jako posuzování druhých podle náboženství či etnicity, považováno za bigotní [ibid.: 105]. Vládne zde názor, že kultura by měla být demokraticky dostupná; měřítko pro hodnocení kultury se tak podřizují kritériím ekonomickým [Lamont, Thévenot 2000: 311]. Ve jménu kulturního rovnostářství Američané brání volný trh s kulturou; mají širší kulturní repertoár a také rozostřené a méně stabilní dělení kultury, tedy slabší kulturní hranice, než je tomu například ve Francii [Lamont 1992: 177]. Hodnoty kolegiality, nekonfliktnosti a rovnostářství v zájmu zachování suverenity individuů odsouvají kulturní hranice a povyšují mravní kvality nad ně. Je velmi nepravděpodobné, že by se kulturní distinkce (na rozdíl od morálních) mohly v americkém prostředí transponovat do socioekonomických hranic a přispívat tak k vytváření nerovnosti [ibid.: kap. 4].

Na tomto místě se dostáváme ke konceptu kultury chudoby, jak ho formuloval Oscar Lewis³² [(1966) 2006]. Podle něj mají lidé ze středních vrstev sklon soustředit se na negativní aspekty této kultury a negativně se vymezovat vůči jevům, jako je orientace na přítomnost nebo oddávání se okamžitým požitkům [ibid.: 410–1]. Symbolické hranice mezi světem středních vrstev a deklasovaných tedy vychází z rozdílného přístupu těchto světů k praktikám, které jim poskytuje kultura. Jak již bylo řečeno, Američané středních vrstev považují např. schopnost dlouhodobého plánování za žádoucí morální charakteristiku – kulturní rozdíly se tedy mění v morální hranice mezi světy. Deklasování na své oddělení od většinové společnosti zase reagují pocity „nepřátelství k základním institucím těch, kteří jsou považováni za vládnoucí třídu“ [ibid.: 406].

Naproti tomu jsou francouzské kulturní hranice stabilnější, univerzálnější a více hierarchizující, a tedy s větším vlivem na třídní reprodukci než v USA. Na pracovišti může dokonce kultivované vystupování a vyjadřování nahradit americké hodnoty kolegiality a nekonfliktnosti. Kulturní hranice tedy mohou být i důležitější než ty morální [Lamont 1992: kap. 4].

³² Tento konceptuální model týkající se západní společnosti popisuje její subkulturu, která „poskytuje lidským bytostem návod na život, připravený soubor řešení problémů, a plní tedy významnou adaptivní funkci“ [Lewis (1966) 2006: 402]. Důležité je zmínit, že mnoho „způsobů chování, které kultura chudoby akceptuje, odporuje ideálům, kterých si váží většinová společnost“ [ibid.].

Co se zájmu o vysokou kulturu týče, Francouzi středních vrstev ji považují za přirozenou součást života; vztah k vysoké kultuře je obecně vnímán pozitivně. Naopak Američané ji často konzumují účelově: okázale a ve velkém, protože to „něco znamená“. V tomto prostředí proto může konzumace vysoké kultury konotovat povýšenost a nedostatek realistického uvažování [ibid.]. Právě tudy by mohla vést symbolická hranice mezi světem elity a středních vrstev; pro potvrzení této hypotézy však nemáme dostatek informací o životním způsobu elit.

4.3.3 Pohádka o vzdělání

Výše dosaženého vzdělání je pro střední třídu jedním z nejoceňovanějších znaků příslušnosti k vysokému kulturnímu a potažmo socioekonomickému statusu [ibid.]. Podle Kellera [2010: 194] je tento jev součástí ideologie „společnosti vzdělání“. Ta se snaží zakrýt hranici mezi elitou a středními vrstvami, kterým se snaží vsugerovat iluzi, „že skrze dosažené vzdělání a vysoký výkon je možné vypracovat se ve společenské struktuře jakkoli vysoko.“ [ibid.]

O přítomnosti symbolických hranic mezi sociálními světy lze v souvislosti se vzděláním hovořit proto, že jeho význam je pro každý ze tří sociálních světů odlišný. Horní vrstvy si v elitních klubech na vybraných vysokých školách (a kolejích) rozšiřují svůj sociální kapitál³³, což jim pomáhá posilovat vědomí sounáležitosti s vlastní skupinou a upevňovat hranice statusové skupiny; materiálně jsou zajištěni natolik, že pro život odborné znalosti nepotřebují [ibid. 50–51].

Střední vrstvy se od poloviny 20. století živí iluzí, že jim vzdělání v kombinaci s vysokým výkonem umožní proniknout mezi elitu. Díky tomu se legitimizuje postavení elity - vytváří se dojem, že i samotná elita vděčí za své výjimečné postavení podanému výkonu; zároveň se buduje i hranice mezi vrstvami středními a dolními. Střední vrstvy se cítí privilegovaně oproti námezdním, kteří vyšší vzdělání postrádají. „Tím snáze pak zapomínají, že také oni jsou právě jen v pozici námezdních. Teorie společnosti vzdělání totiž vůbec netvrdí, že vzdělání má

³³ Francie a Velká Británie mají systém „elitních vysokých škol, na nichž v převážné míře studují právě potomci privilegovaných vrstev“ [Keller 2010: 83]. V USA pak „Harvard, Yale nebo Princeton nestačí. Na čem doopravdy záleží, je exkluzivní příprava, neboť ta určuje, který ze ‚dvou Harvardů‘ bude absolvent navštěvovat. Vzájemné vztahy, které navázal v jejích nižších třídách, a pověst, které zde nabyt, přecházejí s ním do klubů a klik na vysoké škole: na Harvardu má ty přátele, s nimiž uzavřel přátelství v přípravce.“ [Mills (1956) 1966: 94]

snad nějakou hodnotu samo o sobě. Pouze ujišťuje střední vrstvy, že se vzděláním se budou prodávat na trhu práce mnohem lépe, než kdyby ho neměly³⁴.“ [ibid.]

Příslušníci dolních vrstev jsou v rámci ideologie společnosti vzdělání a individualizace zároveň vytrvale přesvědčováni, že si za své neúspěchy mohou sami [ibid.]. Tento výrok potvrzuje Lamont [2000: 239], která zjistila, že francouzští dělníci si často vysvětlují své nerovné postavení nedostatkem inteligence³⁵; role nadindividuálních mechanismů společenské reprodukce se tak marginalizuje [Keller 2010: 52].

³⁴ Vhodnou ilustrací je způsob, jakým přistupují vysoké školy samy k sobě. Například Masarykova univerzita provádí v rámci projektu *Hodnocení kvality studijních oborů na MU* průzkum, jehož významnou část tvoří statistiky uplatnění absolventů na trhu práce, obor jejich činnosti a výše nástupních a stávajících platů [Nekuda, Sirovátka 2010].

³⁵ Tento přístup je podporován francouzským vzdělávacím systémem, na jehož selektivní charakter, upřednostňující střední třídy, poukázali Bourdieu a Passeron [(1970) 1990].

5 Závěr

Cílem této kritické reflexe bylo rozšířit Kellerův popis tří sociálních světů [2010] o koncept symbolických hranic mezi nimi. Metaforou tří světů se autor snaží vystihnout poměry absolutní nesouměřitelnosti kvality života, které v navzájem oddělených patrech společnosti panují. Existenci symbolických hranic však Keller ve své práci nereflektuje, přestože právě ony mají možnost změnit se na hranice institucionalizované, jež mohou vést k sociální exkluzi a reprodukci nerovnosti ve společnosti.

5.1 Symbolické hranice a nesouměřitelnost

Díky obohacení Kellerova konceptu o tematiku symbolických hranic se nám podařilo identifikovat slabá místa jeho teorie nesouměřitelnosti, která na tomto místě shrnujeme.

5.1.1 Nezaměstnanost

Přijde-li člověk v některé z postindustriálních společností o práci, bude vina svalena na něj; může za to snaha zastřít vliv nadindividuálních mechanismů trhu na život jedinců v nižších a středních vrstvách společnosti, tvrdí Keller [ibid.].

Studium symbolických hranic však ukázalo, že mezi příslušníky světů středních a nižších tříd existují morální hranice. Ti, kdo stojí ve společenské struktuře výše, mají tendenci považovat níže postavené jedince za líné, konfliktní, netolerantní a nedůvěryhodné [Lamont 1992].

Je proto možné, že obviňování obětí ze ztráty práce je výsledkem působení morálních symbolických hranic mezi světy, a nikoli snahy legitimizovat působení trhu na život společnosti.

5.1.2 Individualizace

Ideologie individualizace se podle Kellera [2010] šíří nižšími patry společnosti. Elita se s její pomocí snaží ostatní vrstvy přesvědčit, že úspěch, soutěživost a ambicióznost jsou tím, co může po sociálním žebříčku vynést nahoru i je. Střední i nižší vrstvy tuto ideologii přijímají, což je oslabuje při soupeření o vzácné statky; elita postupuje zásadně kolektivně [ibid.].

Kvalitativní rozhovory s příslušníky nižších vrstev nicméně ukázaly, že Kellerovo tvrzení neplatí univerzálně; jednou z nejoceňovanějších vlastností mezi afroamerickými a francouzskými dělníky je solidarita. Tito lidé odmítají hodnoty „amerického snu“ a nemají zájem o zlepšení svého sociálního postavení ani o vzestup do středních vrstev. Místo toho zdůrazňují vřelé mezilidské vztahy, rodinné hodnoty a solidaritu s ostatními, i hůře postavenými lidmi; soutěživostí a ambiciózností spíše pohrdají. Kellerův závěr ovšem platí pro americké bělošské dělníky, kteří přejímají strategie středních tříd a často se za jejich příslušníky i považují [Lamont 2000]. Ukázali jsme tedy, že nejen elity jsou solidární se sobě rovnými a že individualistické životní strategie jsou stále charakteristické spíše pro vrstvy střední než nižší.

5.1.3 Teorie tříd

Pokud bychom dnes ve společnosti hledali třídy, najdeme je pouze na vrcholu pyramidy nerovnosti, píše Keller [2010] – jen elita současné společnosti nese charakteristiky třídy o sobě i pro sebe.

Ve skutečnosti se ovšem zdá, že o třídě lze hovořit i v případě dělníků jak amerických, tak francouzských, a rovněž i v případě francouzských vyšších středních vrstev (ty se dokonce považují za příslušníky třídy elit) [Lamont 1992, 2000]. Proti tvrzení o zániku tříd a proměně deklasovaných v individualizovanou masu [Keller 2010] tak svědčí mj. silné třídní vědomí francouzských dělníků a jejich solidarita se sobě rovnými i níže postavenými příslušníky spodních vrstev společnosti.

5.1.4 Kulturní rozdíly

Ačkoli problematiku kultury a její souvislosti s reprodukcí nerovnosti Keller [2010] spíše opomíjí, krátce bourdieuovsky přiznává, že rozdíly mezi sociálními světy jsou patrné i v oblasti zájmu o kulturu či kvality aktivit provozovaných ve volném čase.

Proti sociálně-exkludujícímu pojetí kultury se vymezuje Michèle Lamont, když poukazuje na závěry výzkumů symbolických kulturních hranic v USA. Američané ve svém přístupu ke kultuře vykazují kulturní eklecticismus, díky němuž nejsou pro jednotlivé sociální světy charakteristické žádné vzorce kulturní spotřeby; exkluze na základě kulturních hranic je tedy ve Spojených státech velmi nepravděpodobná. Zcela opačný jev lze ovšem pozorovat ve Francii, kde kulturní hranice velmi často slouží jako eufemistické vyjádření socioekonomických rozdílů [Lamont 1992]. Proto je velmi důležité nengeneralizovat a nepřipisovat kulturním hranicím v různých společnostech stejnou důležitost pro reprodukci nerovnosti.

5.1.5 Společnost vzdělání

Přístup společnosti ke vzdělání se zdá být jedinou oblastí, kde Kellerův pohled souzní s přístupem reflektujícím existenci symbolických hranic. Keller [2010] i Lamont [1992, 2000] se shodují, že výše vzdělání je pro střední třídu jednou z nejdůležitějších známek vysokého kulturního a potažmo socioekonomického statusu.

Nižší třídy ve Francii se často domnívají, že za jejich postavení ve společnosti může nedostatek inteligence; američtí dělníci si zase nedostatek formálního vzdělání kompenzují zdůrazňováním výše příjmu před výší dosaženého vzdělání [ibid.].

Konečně elitám slouží studium na vybraných kolejích vysokých škol k rozšiřování sociálního kapitálu, nikoli ke získávání dovedností potřebných na trhu práce (o což se snaží střední vrstvy), shoduje se Keller [2010] s Reichem i Millsem [(1956) 1966].

5.2 Implikace a nezodpovězené otázky

Zjistili jsme a spolu s Michèle Lamont [1992, 2000] ukázali, že na reprodukci třídních nerovností se nepodílí výhradně socioekonomické rozdíly mezi sociálními světy, jak to naznačuje Keller [2010]. Důležitou roli v životě nižších i středních vrstev hrají také symbolické hranice morální a kulturní, které napomáhají třídní reprodukci tam, kde je nepřípustné rozdělovat lidi na základě jejich pozice v socioekonomické struktuře.

Vyznávání alternativních hodnot pomáhá hůře socioekonomicky postaveným skupinám cítit se mravně na výši oproti bohatším a úspěšnějším lidem, hledajícím štěstí v majetku a zaměstnání. Jde rovněž o způsob, jak si i přes nepřízeň strukturálních mechanismů zachovat pocit vlastní důstojnosti a lidské hodnoty.

Narazili jsme tedy na jedno ze základních dilemat sociologie „struktura versus jedinec“, které v tomto případě řešíme smírem: domníváme se, že při studiu nerovnosti ve společnosti nelze vycházet výhradně z vnějších mechanismů ovlivňujících lidské jednání; důležité je zároveň zjišťovat, jak se na svou situaci dívají samotní sociální aktéři a jak ji definují sami pro sebe. Slovy Lamont [1992: 192], „(j)en pokud poznáme vliv kultury na nerovnost, bude možné překonat její důsledky.“

Významným nedostatkem, který se při zkoumání nerovnosti ve společnosti projevil, je absence komplexnějších prací věnujících se elitám, jejich způsobu života a pohledu na společnost. Podobné studie by sociologům pomohly při hledání konkrétních symbolických hranic mezi světem elity a středních vrstev.

Bibliografie

Alexander, J. 1992. „Citizens and enemy as symbolic classification: on the polarizing discourse of civil society.“ Pp. 289–308 in M. Lamont, M. Fournier (eds.). *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*. Chicago: The Univ. of Chicago Press.

Bourdieu, P. (1979) 1996. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London : Routledge.

Bourdieu, P., Passeron, J.-C. (1970) 1990. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage.

Bryson, B. 1996. „Anything But Heavy Metal.“ *American Sociological Review* 61 (5): 884–99.

Carr, P. J. 2001. „The Dignity of Working Men: Morality and the Boundaries of Race, Class and Immigration by Michele Lamont.“ *The American Journal of Sociology* 107 (2): 503–5.

Crombez, Ch., Groseclose, T., Krehbiel, K. 2006. „Gatekeeping.“ *The Journal of Politics* 68 (2): 322–34.

DiMaggio, P. 1979. „On Pierre Bourdieu.“ *The American Journal of Sociology* 84 (6): 1460–74.

Durkheim, É. (1912) 2002. *Elementární formy náboženského života: systémy totemismu v Austrálii*. Praha: OIKOYMENH.

Ehrenreich, B. 1989. *Fear of Falling: The Inner Life of the Middle Class*. New York: Harper-Perennial.

Elias, N. (1939) 2006. *O procesu civilizace I*. Praha: Argo.

- Epstein, C. F. 1992. „Tinker-bells and pinups: the construction and reconstruction of gender boundaries at work.“ Pp. 232–56 in M. Lamont, M. Fournier (eds.). *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*. Chicago: The Univ. of Chicago Press.
- Jenkins, R. 2002. *Pierre Bourdieu*. London: Routledge.
- Keller, J. 2005. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Keller, J. 2010. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Lamont, M. 1992. *Money, Morals & Manners: The Culture of the French and the American Upper-Middle Class*. Chicago: The Univ. of Chicago Press.
- Lamont, M. 1998. „Community and Exclusion in France and the United States.“ (Working paper na konferenci „The Welfare State at Century's End: Current Dilemmas and Possible Futures.“) Tel Aviv: Univ. of Tel Aviv, Department of Sociology and Anthropology.
- Lamont, M. 2000. *Dignity of Working Men : Morality and the Boundaries of Race, Class, and Immigration*. Cambridge, Mass., and New York: Harvard Univ. Press and the Russell Sage Foundation.
- Lamont, M. 2001. „Symbolic boundaries.“ Pp. 15341–7 in N. Smelser, P. Baltes (eds.). *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Oxford: Elsevier.
- Lamont, M., Fournier, M. 1992. „Introduction.“ Pp. 1–20 in M. Lamont, M. Fournier (eds.). *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*. Chicago: The Univ. of Chicago Press.
- Lamont, M., Lareau, A. 1988. „Cultural Capital: Allusions, Gaps and Glissandos in Recent Theoretical Developments.“ *Sociological Theory* 6 (2): 153–168.
- Lamont, M., Molnár, V. 2002. „The Study of Boundaries in the Social Sciences.“ *Annual Review of Sociology* 28: 167–95.
- Lamont, M., Thévenot, L. 2000. „Conclusion: Exploring the French and the American Polity.“ Pp. 307–27 in M. Lamont, L. Thévenot (eds.). *Rethinking Comparative Cultural Sociology: Repertoires of Evaluation in France and the United States*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Lash, S., Urry, J. 1987. *The End of Organised Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Mills, Ch. W. (1956) 1966. *Mocenská elita*. Praha: Orbis.
- Možný, I. 2008. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Pakulski, J., Waters, M. 1996. *The Death of Class*. London: Sage Publications.
- Peterson, R. A., Kern, R. M. 1996. „Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore.“ *American Sociological Review* 61 (5): 900–7.
- Rose, D. 1996. „For David Lockwood.“ *The British Journal of Sociology* 47 (3): 385–96.

Rothkopf, D. 2008. *Superclass: The Global Power Elite and the World They Are Making*. London: Little, Brown.

Schwartz, B. 1981. *Vertical Classification: A Study in Structuralism and the Sociology of Knowledge*. Chicago: The Univ. of Chicago Press.

Tilly, Ch. 2005. *Identities, Boundaries, and Social Ties*. Boulder: Paradigm Publishers.

Veblen, T. (1899) 1999. *Teorie zahálčivé třídy*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Weber, M. (1922) 1978. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley and Los Angeles: Univ. of California Press.

Wilson, E. 1988. „Picasso and Pâté de Foie Gras: Pierre Bourdieu’s Sociology of Culture.“ *Diacritics* 18 (2): 47–60.

Wuthnow, R. 1987. *Meaning and Moral Order: Explorations in Cultural Analysis*. Berkeley: Univ. of California Press.

Lewis, O. (1966) 2006. „The Culture of Poverty.“ Pp. 402–12 in T. Hirt, M. Jakoubek (eds.). *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk.

Jiné zdroje

Fung, A. 2011. „Winning the Future: Should Political Scientists Care More About Politics?“ *Boston Review* [online] 36 (3) [cit. 16. 5. 2011]. Dostupné z: http://www.bostonreview.net/BR36.3/archon_fung_winner_take_all_politics.php.

Nekuda, J., Sirovátka, T. 2010. „Uplatnění absolventů Masarykovy univerzity 2007–2008 v praxi.“ [online] Brno: Masarykova univerzita [cit. 19. 5. 2011]. Dostupné z: http://is.muni.cz/do/1499/metodika/rozvoj/kvalita/Pruzkum_uplatneni_2007_08_WEB.pdf.

Jmenný rejstřík

A

Alexander 23–24

B

Bourdieu..... 7, 20–21, 24
–25, 36

Bryson 21

C

Carr 23

Cook 27

Crombez 22

D

DiMaggio 20

Douglas..... 18

Durkheim..... 17–18

E

Ehrenreich 14

Elias..... 18

Epstein..... 19

F

Fournier..... 6, 18

Fung 6

G

Groseclose..... 22

H

Halle..... 21

J

Jenkins..... 20, 22

K

Keller...6, 7, 9, 10–16, 24,
26–28, 30–33, 35–39

Kern 21

Krehbiel 22

L

Lamont...6–8, 15, 17–34,
36–40, 42

Lareau 21, 42

Lash 15

Lewis 34

Lipietz..... 16

Lockwood 14

M

Marx..... 17

Mills...7, 10–12, 30–31,
35, 39
Molnár7, 17–22
Možný..... 13, 20

P

Pakulski 14
Passeron..... 20–21, 25, 36
Peterson 21
Pinçon..... 7, 11, 31
Pinçon-Charlot .. 7, 11, 31

R

Reich39
Rose..... 14
Rothkopf 11
Rousseau6

S

Schwartz..... 18

T

Thévenot34
Tilly.....6, 19

U

Urry..... 15

V

Veblen..... 18, 20

W

Wacquant..... 13
Waters 14
Weber..... 15, 17
Wilson..... 20
Wuthnow 23

Anotace

Tato kritická reflexe vychází z představy rozdělení současných vyspělých společností do tří sociálních světů, které jsou charakteristické nesouměřitelností svých životních podmínek. Jednotlivé světy – elitu, střední vrstvy a deklasované – definujeme na základě Kellerova textu *Tři sociální světy* [2010]. Mezi navzájem oddělenými vrstvami společnosti musí existovat hranice; naším cílem je proto najít a popsat symbolické hranice mezi třemi sociálními světy. Symbolické hranice jsou totiž nutnou, nikoli však dostačující podmínkou vytváření nerovnosti a exkluze [Lamont 1992: 178]. Využitím tohoto konceptu zároveň Kellerovo dílo rozšiřujeme, neboť sám autor existenci symbolických hranic nereflektuje, a upozorňujeme na určité limity, které se v jeho textu objevují – například v souvislosti s pojetím nezaměstnanosti, individualizace či s existencí tříd v postindustriální společnosti. V neposlední řadě práce přináší též přehled historického vývoje konceptu symbolických hranic, a to od příspěvku Émile Durkheima z počátku 20. století až po současnou diferenciaci přístupů k jejich zkoumání, se zvláštním důrazem na dílo Pierre Bourdieua a Michèle Lamont.

Abstract

In the centre of this critique is the notion of three social worlds, in which postindustrial western societies are divided. Living conditions in these worlds (i. e., elite, middle-classes and out-classes) are incommensurable, according to Keller's opinion in his latest book *Three Social Worlds* [2010]. Boundaries should be found between these divided worlds; what is primarily at issue here is finding and describing symbolic boundaries between the three social worlds. Symbolic boundaries are a necessary but insufficient condition for the creation of inequality and social exclusion [Lamont 1992: 178]. Using this concept, this thesis broadens the horizons of Keller's work, as far as author himself pays no attention to the existence of symbolic boundaries, and it also sheds light on his work's limits (e. g., the notion of unemployment, individualization or class existence in contemporary societies). This thesis also brings the review of historical development of the symbolic boundaries concept, from Èmile Durkheim's work in early 20th century to the current approach-differentiation, stressing the contribution of Pierre Bourdieu and Michèle Lamont.